

Bakgrunnsinformasjon

Kunnskapsgrunnlag til Lekestrategi
for lekeklassene i Stavanger kommune
vedtatt i Utvalg for miljø og utbygging
April 2023

Den lange rutsjebånen på
lekeklassen i Bjerstedsparken var
en destinasjonslekeplass
på 80- og 90-tallet.
Foto: Stavanger byarkiv

INNHold	s. 2
DEFINISJON - HVA ER LEK	s. 3
HISTORIKK	s. 4-7
MOTORIKK OG AKTIVITET	s. 8-9

Under: Bergåsveien lekeclass.er en eldre lekeclass hvor mye av lekeutstyret bør skiftets ut i nær fremtid.

DEFINISJON

HVA ER LEK?

Ordet «Lek» har opprinnelse i norrønt: "leikr" i betydningen «idrettsøvelse, dans, spill, underholdning, moro, gjøn eller strid»

Vår tids forståelse av ordet er endret fra den opprinnelige betydningen. I vårt samfunn forbinder de fleste ordet med barns lek, sosialisering og aktiviteter. Ordet er også brukt i andre sammenhenger som "Tiurleik" - som definerer en samlingsplass hvor storfugl kappes om røyenes gunst.

I store norske leksikon beskrives lek slik:

"Lek er fysisk eller psykisk aktivitet som ikke synes å ha noe (eksplisitt) mål utover seg selv.

Lek forekommer hos dyr og mennesker og i alle aldre. Hos barn er lek en fremtredende aktivitet.

Lek er en viktig del av barns sosialisering og kultur, og finnes i ulike former og i ulikt omfang i alle samfunn.

De fleste lekene er tradisjon, det vil si former som har levd i flere «generasjoner» barn. Lekene finnes også i varianter, det vil si at en lek ikke har en og samme form i alle barnegrupper. Mange lek-former er blitt spredt over et stort geografisk område, men det er umulig å påvise når eller hvordan det har skjedd, hvor de forskjellige lekene kommer fra eller hvor gamle de er.

Barn over store deler av verden godtar de samme formene for lek. Mange lek-former har på kort tid blitt spredt så å si over hele verden, for eksempel hoppe strikk og hoppe tau"

- Store norske leksikon

"Lek behøver nødvendigvis ikke ha noe annet formål enn den sansbare opplevelsen i seg selv. Gjennom å leke kommer vi i kontakt med vår indre sansbare verden. Vi lærer å kjenne oss selv."

- Snøhetta (2020)

Til venstre: Lekeplass på Våland, Svalbards plass 1937. Lekeutstyret minner om dagens lekeutstyr, men er enklere i konstruksjonene og bygget i naturmateriale. Fotograf: Gard Paulsen Kilde: Stavanger byarkiv

HISTORIKK

“Lek er det fremste uttrykket for menneskelig utvikling i barndommen, for leken i seg selv er det frie uttrykket for det som er i barnets sjel”

- Utdrag fra Frederick Froebels leketeori

FROEBELS LEKETEORI

Frederick Froebel (1782-1852) var en tysk pedagog som mente at tidlig utdanning ville påvirke barns intellektuelle, fysiske og sosiale utvikling positivt. Han åpna den første barnehagen i Tyskland i 1837. Han observerte hvordan barn mistet konsentrasjon i trange klasserom. Gjennom disse observasjonene forstod han at barn trenger plass, lys og direkte opplevelser av verden.

Froebel trodde på lek i naturen og introduserte ideen om at 'kindergarten' skulle være en fysisk hage hvor barna kunne leke, lære og utvikle sine ferdigheter.

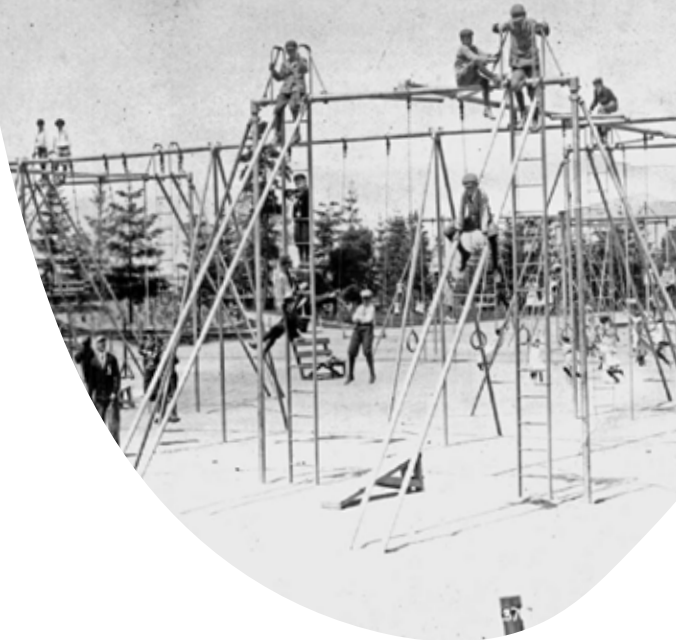
Å plante, utforske og få jobbe med problemløsning i hagen ville gi barna rom for å lære om sansene sine gjennom farger, lukter, former, materialitet og energier. Videre introduserte Froebel byggelek med løse deler og han fant opp den "moderne sandkassen", som ble introdusert i parker i Berlin på 1850-tallet.

Froebels leketeori har følgende prinsipper:

- Læring gjennom lek
- Respekten for at barns utvikling er individu
Barn lærer forskjellig og bruker ulik tid på å lære.
- Pedagoger har funksjon som guider - de er der for å hjelpe barna å forstå og motivere dem til selvlæring.
- Klasserommet bør være et forberedt miljø -
Læringsmiljøet må være designet med ressurser som er optimale for hvert barns utviklingsnivå.
- Viktigheten av bevegelse for barns utvikling

Froebels mente at dette samlet ville utvikle veloppdragne barn med "a fair sence of play". Teorien ble først tatt i bruk i Tyskland, hvor lekeplasser oppstod i forbindelse med skoler. Her ble det bygget som avbøtende tiltak mot små, overfylte undervisningslokaler med dårlig luftkvalitet og sosial isolasjon.

Den første lekeplassen som ble bygget etter denne teorien var i Berlin.

Tidlig lekeplassplanlegging

Henry Barnard var en amerikansk pedagog som skisserte et lekeplasskonsept som del av utformingen av et undervisningsområde i 1848. Her tegnet han at barna fikk leke i et svalt skyggefullt miljø med treblokker, husker og lekevogner (Hart, 2006). Barnards idéer kan virke til å være inspirert av Froebels leketeori.

De første lekeplassene

Fra slutten av 1800-tallet spredte lekeplasser seg gradvis som konsept i industrialiserte tyske byer til storbyer som New York, San Fransico og Manchester. Dette da det oppstod nye behov med industrialiseringen. Bilbruk var en årsak til at gatene ikke opplevdes like trygge for barn lenger. Barna trengte trygge steder å leke mens foreldrene var på jobb. Lek i gatene ble kriminalisert i New York i 1914 (Hart, 2006). På starten av 1900-tallet ble lekeplassene sett på som et sosialt virkemiddel for å bedre den mentale og psykiske helsen til barn fra fattige familier. Lekeplassene skulle bidra til livsglede og sosial trening (Snøhetta, 2017).

Over:
lawata lekeplass, 1912.

Til høyre:
Central park, N.Y. 1942
Foto:
rarehistoricalphotos.
com

HISTORIKK

KRAV TIL BYGGING AV LEKEPLASSER

I den første tiden lekeplasser ble bygget var det ikke stilt krav til sikkerhet og fallunderlag.

1920-årene

I 1924 ble det lovfestet krav til avsetning av areal for lekeplasser i Lov om bygningsvesenet, i §26 om utarbeidelse av byplan

"(...)Tomter for statens og kommunens bygninger samt offentlige leke-, sports- og hvileplasser bør avsettes i tilstrekkelig antall."

1930-årene

På 30-tallet var de fleste mødre hjemme med barna sine. Behovsprøvd alderstrygd ble innført fra 1936. Lekeutstyr som dumphusker og husker var vanlige i Norge.

På 1930-tallet var hovedideen bak lekeplassene at de skulle bygge på naturmaterialer: Jord, ild, sand og vann (Snøhetta, 2017).

Byggelekeplasser

I 1931 lanserte den danske landskapsarkitekten Søren C. Th. Sørensen ideen om "skrammellekeplasser". Ideen kom fra hans observasjoner av barn som lekte byggelek med løse deler på byggeplasser. Her skulle barna selv være skapere og kunne bearbeide ulike materialer. Materialene var ofte overskudds- materialer fra byggeplasser og det man hadde for hånden. Konstruksjonene var ofte midlertidige.

Terrengformer og busker skulle innhegne arealene og gi en trykksfølelse, Den første offisielle skrammellekeplassen åpnet i København i 1943 (Norman, 2005).

Isamu Noguchi "Play mountain", 1933 (cast 1977)

"Play Mountain was conceived as a way of building on a city block in New York a mountain, which would, in fact, be an enhanced area for children's play."

- Isamu Noguchi

Lekeplasser og kunst

På 1930-tallet begynte flere kunstnere å interessere seg for lekeplasser og lot seg inspirere til et mer abstrakt formspråk for lek (Snøhetta, 2017).

Lekeplassen var en ny arena hvor kunsten kunne utfolde seg og utfordret meningen med lekeplasser. I USA satte Noguochis arbeide i gang en diskusjon om å forbinde lek, kunst, utdanning og offentlig rom som stod sterkt i tiden. Tom Hess, redaktør i Art News uttalte i den offentlige debatten at *"Lekeplassen bør, i motsetning til å fortelle barna hva de skal gjøre, være et sted for endeløs utforskning"*.

I 1968 laga det franske kunstkollektivet Group Ludic samarbeid med barn om flere lekeplasser basert på modulbaserte industrimaterialer (Snøhetta, 2017).

I Skandinavia kom denne kunstbevegelsen noe senere blant annet med Egon Møller- Nioelsen Lekeskulptur "Tufsen" som ble installert i Stocholm i 1948. I Stavanger har vi eksempler på lekeskulpturer fra 70-tallet representert ved skulpturer av Frank Hugo Wathne.

1960-årene

I etterkrigstiden sto nabolagstankegangen sterkt. I 1963 gikk 2 prosent av barna i barnehage (SSB, 2017). Selvbygde lekeplasser ble vanlige i byene våre. Utgivelser som "Do It Your Self Playgrounds" (1976) av P. Friedberg inspirerte utformingen (Snøhetta, 2017). Gamle båter var vanlig å plassere som lekeelementer på sandlekeplasser.

Lekeskulptur. 1972, Frank Hugo Wathne

Skulpturen finnes både i Kvernevik og ved Auglend skole.

HISTORIKK

Selv om det var krav om at det ble avsatt areal til lekeplasser i planregelverket, forekom ofte tilfeller der de ikke ble anlagt i under boligutbyggingsprosjekter. Dette ble fulgt opp i Bygningsloven av 1965 - hvor krav til rekkefølgen for utbygging av lekeplasser ble innført. Dette gav handlingsrom for å stille krav til når lekeplassene skulle opparbeides.

Løse elementer og naturlek

I 1972 ble «The Theory Of Loose Parts» publisert av arkitekten Simon Nicholson. Teorien bygger videre på Sørensens teorier om bygglek. Nicholson hevdet at løse elementer i sterkere grad enn statiske og fastmonterte deler styrker vår kreative utvikling.

Løse elementer er materialer som kan flyttes på og organiseres fritt, uten regler for hvordan de skal settes sammen. Teorien har og har fortsatt stor innflytelse og aktualitet. Løvet som faller ned om høsten er nettopp slike løse elementer. Greiner, småstein og regnvann likeså.

Teorien om løse deler er videreført i dagens naturlekeplasser. I disse lekeanleggene vektlegges kjærlighet for naturen, psykisk helse, mestringfølelse og kreativ utforskning. Naturmaterialer kan formes, bygges med og slik underbygge rollelek, samhandling og kreativitet (Snøhetta, 2017).

1970-1980-tallet

I 1976 ble produktkontrollloven vedtatt. Med denne loven ble det krav om at lekeplassutstyr skulle være sikre forbrukerprodukter. Det førte til at lekeutstyr nå ble mer standardisert og vanlige, mens kunst ble mindre utbredt på lekeplasser.

Natursand, fallsingel og gress ble brukt som fallunderlag under lekeutstyret.

På 1980-tallet stagnerte på mange måter denne sosiale og politiske drømmen, med unntak av naturlekeplassen (Snøhetta, 2017).

Lekeplasser ble regulert uten å skille mellom offentlige og private anlegg. Dette gjør at lekeplasser som er regulert før 1985 ofte ble offentlige, selv om de hadde en privat karakter som del av fellesarealer i byggefelt.

I 1985 ble det innført mulighet å for skille mellom felles- og offentlig lekeareal i plan- og bygningsloven, samt mulighet til å stille krav til minste areal pr. boenhet og krav til innhold og utforming i lekeanlegg (§26). Nå kunne

BARN I BARNEHAGE:

1960: 1 av 50 barn

1980: 1 av 5 barn

2021: 5 av 5 barn

(kilde: Statistisk sentralbyrå)

kommunene også stille areal og funksjonskrav til boliger som etableres i LNF-arealer hvor spredt boligbebyggelse tillates.

Etter lovendringene i 1985 ble det vanlig at sandlekeplasser ble fellesarealer og at større lekeanlegg som kvartalslek og ballfelt ble offentlige lekeplasser. Kommunene stilte nå krav til minste arealstørrelser for de ulike lekeanleggene.

På 1980-tallet gikk 20 prosent av barna i barnehage (SSB). I 1970 ble pensjonsalderen senket fra 70 til 67, som gav en økning i antallet pensjonister. Lekeplassene hadde viktige funksjoner som nærmøteplasser, og hadde høy bruk på dagtid av besteforeldre, foreldre og barn.

1990-tallet

På starten av 1990-tallet økte andelen barn i barnehage til cirka 50 prosent. Andelen av befolkningen over 67 år hadde økt til 14,4 prosent. Vi ser dermed et grunnlag for redusert bruk av lekeplasser av barnefamilier på dagtid. På 1990-tallet ble fallunderlag av gummimatter og gummiheller introdusert. Dette gav store muligheter for å kunne tilrettelegge lekeareal fremkommelige for alle. I starten ble resirkulerte bildekk brukt i produksjonen av fallunderlaget.

I 1996 ble Forskrift om sikkerhet ved lekeplassutstyr vedtatt. Forskriften ble videre fulgt opp med utvikling av norsk standard for lekeplassutstyr og fallunderlag. 1998.

Til høyre:
Barn som leker i en gammel båt, Rennesøy 1995.
Kilde: Stavanger byarkiv

HISTORIKK

ULYKKER HOS BARN

I figur 1 ser vi en stor nedgang i ulykker hos barn i alderen 1-9 år fra 1950- til 1990-tallet. Statestikken er ikke direkte knyttet til dødsulykker på lekeplasser, men tidspunktet for reduksjonene i ulykker og at nivået har holdt seg stabilt lavt etter 1996, gjør at det er rimelig å anta en årsakssammenheng med innføringen av Forskrift om sikkerhet ved lekeplassutstyr.

Siden da har det i praksis ikke vært nyttet egenprodusert lekeutstyr i offentlige lekeanlegg. Dette har sammenheng med at anleggseier må kunne dokumentere at sikkerheten er ivaretatt, da det kan påløpe svært store erstatningskrav ved skader, dersom sikkerhetskrav for lekeplassen ikke er ivaretatt.

2000- tallet

Det ble mer vanlig at også småbarn går i barnehage. I 2000 gikk 27 prosent av ettåringene i barnehage. I 2016, har nesten 72 prosent av ettåringene plass (SSB).

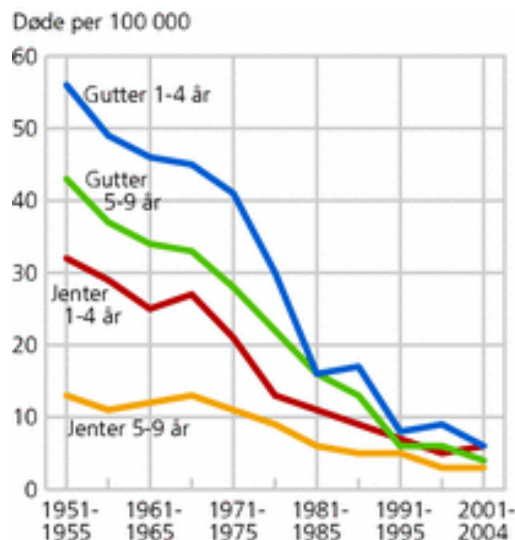
Denne utviklingen viser en demografisk endring i hvordan lekeplassene brukes. Hovedandelen av småbarn besøker lekeplasser som del av tur med barnehagen eller SFO, ettermiddagsturer med foreldre, eller som en destinasjon for familieutflukter i helger. Sandlekeplassen har dermed ikke lenger samme rolle i barns daglige aktivitet.

Krav om universell utforming

I 2008 ble krav om universell utforming hjemlet i plan- og bygningsloven. Med universell utforming menes utforming av produkter, omgivelser, vegetasjon, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing en spesiell utforming.

Til venstre: Anlegging av plasstøpt gummidekke. Edpm gummigranulat blir varmet opp og limt til et fast underlag.

Figur 1. Dødsfall ved ulykker 1951-2004. Femårige gjennomsnittsrater, etter aldersgrupper og kjønn. Per 100 000. Fra dødsårsakstatistikk Kilde: SSB (2008)

Utvikling av fallunderlag i gummi

Rundt 2010 ble fallunderlag av plasstøpt gummi og gummibark tatt i bruk på lekeplasser i Stavanger. Gummibark ble faset ut grunnet utfordringer med avsmittende farge, løsning av biter og falming.

Plasstøpt fallgummi har siden da blitt svært utbredt i lekeanlegg både på grunn av fremkommelighet og fordi det er slitesterkt, lite vedlikeholdskrevende og kan brukes for å forme terreng på en bestandig måte. Gummiunderlaget gir økt tilgjengelighet for alle brukergrupper. Over tid har dette og kunstgress med støtdempende pad blitt de mest brukte løsningene for fallunderlag. I praksis er det få andre alternativer som oppfyller sikkerhetskrav og fremkommelighet for alle.

2020-tallet- Økt miljøbevissthet

I 2021 passerte antallet pensjonister i Norge 1 million, som er 18,5 prosent av befolkningen i landet. Nesten alle barn går i barnehage og SFO (SSB). Av de som kan bruke lekeplasser på dagtid er det foreldre i barselpermisjon og pensjonister som utgjør flertallet. Denne endringen bør vi være bevisst når vi planlegger møteplasser og lekeplasser i dag.

Landskapsarkitekter og planleggere har blitt skeptiske til omfattende bruk av fallgummi. Det etterspørres mer miljøvennlige alternativer som oppfyller universell utforming.

I 2022 har Bergen og Oslo kommuner inngått et samarbeid om et innovasjonsprosjekt for å invitere til utvikling av nye miljøvennlige fallunderlag som oppfyller krav til universell utforming.

REGISTRERING - MOTORIKK OG AKTIVITET

UTVIKLING AV MOTORIKK OG AKTIVITET HOS BARN OG UNGE

Fysisk aktivitet er grunnlaget for motorisk utvikling hos barn og unge (Fjørtoft m.fl. 2018). Hvordan barn og unges evne til å bevege seg utvikles er viktig grunnlag for utforming av leke- og aktivitetsarealer.

Barne- og ungdomsårene danner grunnlag for fysisk og mental helse og kjennetegnes ved store endringer i kroppslig og psykososialt (Sawyer m.fl. 2012).

Barn er mest aktive ute

For barn og unge er fysisk aktivitet ofte knytta til barnehage, skole, lokalsamfunn, nærmiljø, familie og venner. Utendørs aktivitet foregår spontant og er som regel mer høyintensiv enn inne, sælig blant de yngre barna. Balløkker, lekeplasser og møteplasser i nærmiljøet er viktige arealer for uorganisert aktivitet (Fjørtoft m.fl. 2018).

Småbarns bevegelser - Kort og intensivt

Barns naturlige aktiviteter kjennetegnes av korte, spontane og nokså intensive intervaller som avgrenses av korte pauser mellom aktivitetene (Fjørtoft 2010).

0-3 år – grunnleggende bevegelser

0-3-åringene skal lære grunnleggende kroppsbeherskelse. Utviklingen ser ut til å skje i bestemt rekkefølge: fra å krype til å sitte, stå, gå, løpe og hoppe, klatre, kaste og lignende.

Bevegelsene følger gjerne etter hverandre, og det kan virke som om den første bevegelsen er en forutsetning for den påfølgende. Dette er ikke alltid tilfelle, men utviklingen bygger på hva barnet allerede har lært. Småbarnas hovedarena for lek og læring er med familien og i barnehagen (Fjørtoft 2010).

4-5 år – spesialiserte bevegelser

4-5 åringene trener spesialisering av grunnleggende bevegelser som å løpe, hoppe med samlede ben, hinke, rulle, kaste, fange og liknende. Barna utforsker mestring av tyngdekraft og sentrifugalkraft med å øve opp balanse, rotasjon og bevegelseskontroll. Dette skjer ofte i korte intense bevegelsesfaser når barnet er i bevegelse, i kombinasjon med lengre pauser med mer rolig lek (Utley og Astill 2008).

Anbefalte aktiviteter i småbarns hverdag for god motorisk utvikling:

- Krabbe i trapper: forlengs opp, baklengs ned
- Krabbe på ulikt underlag: gress, sand, snø, is
- Klatre på ulike gjenstander både ute og inne med utfordringer i koordinasjon og balanse
- Gå og løpe på ulikt underlag ute (asfalt, gress, sand, snø, is) og inne (korridor, tjukkas, matter)
- Hoppe horisontalt, krype opp og hoppe ned fra gjenstander

Figur 1. Aktivitetstrappa 0-18 år. Progresjon og bevegelseskvalitet i ulike aldersgrupper som leder fram til en livslang fysisk aktiv livsstil

Kilde: Fjørtoft, Kjønneksen og Støa, 2018

REGISTRERING - MOTORIKK OG AKTIVITET

STORE BARNES BEVEGELSER

Seksåringer beveger seg høyt og lavt, energisk, vilt og voldsomt. (Nordbotten 2014).

Seksåringer opplever stor mental omstilling fra å være eldst i barnehagen til å være yngst på skolen. I skolealder 6-9 år skal barnet være parat til å beherske varierte fysiske utfordringer i ulike miljø og i ulike årstider.

8-9 åringer er gode på i samarbeid, regeltek, og idrettslig aktivitet. Allikevel viser Helsedirektoratets kartlegging av fysisk aktivitet (2012) en nedgang i aktivitetsnivå fra 6 til 9 år.

Barn mellom 6-9 år er i en vekstperiode med stor kroppslig, motorisk og nevrologisk endring. Rask utvikling av nervesystemet og det motoriske systemet kan gi merkbar forandring både fysisk og mentalt (Thelen og Smith 1998).

6-9 åringer har:

- god kroppsbeherskelse
- målbare ferdigheter i styrke, hurtighet, balanse, bevegelighet og koordinasjon
- stort potensial for læring av bevegelser
- små forskjeller i ferdigheter mellom gutter og jenter
- mestring av grunnleggende bevegelser som å løpe fort, balansere godt, hoppmønster, hinke rytmisk, god kasteteknikk og mottak, samt sparke ball med diagonalmønster (Fjørtoft 2000, Fjørtoft m.fl.2003, og Nordbotten 2014).

Aktiviteten for aldersgruppen bør være lekbetont og inspirere til bevegelsesglede.

10-12 år - Utforskende og i endring

10-12-åringene er i en rolig vekstperiode, som gir gode rammer for å lære kroppskontroll og bevegelser. De kan normalt de grunnleggende bevegelsene som løp, hopp, kast og klatring. Puberteten gir hormonelle og kroppslige forandringer. De fysiske, mentale og følelsesmessige forandringene preger ungdomstiden (NHI, 2022). Puberteten starter normalt i 10-11 års alderen hos jenter, noen jenter kan komme i puberteten ved 9.års alder. For gutter starter vanligvis puberteten i 12-13 års alderen, hos noen gutter begynner puberteten først i 15 års alder. (Utley and Astill 2008).

Det er stor variasjon i fysiske ferdigheter. Aktiviteter for aldersgruppen bør derfor ta utgangspunkt i variert ferdighetsnivå.

Over: Eldre barn møtes og henger et huskestativ en søndag. Fra Superparken ved Tau skole

Bevegelser hos ungdom

De fleste 13-15 åringer gjennomgår store fysiske endringer og kan ha en del usikkerhet knyttet til dette. De vokser i størrelse, og øker i styrke. Utviklingen er individuell, med store forskjeller både i deres fysiske aktivitetsmønstre, og deres tidligere fysiske-motoriske utvikling. Dette må man ta hensyn til når man planlegger fysisk aktivitet for denne aldersgruppen.

Ungdommene blir mer uavhengige av sine foreldre, og de er under sterk påvirkning fra venner. Det er stor variasjon i hvor aktive ungdommene er. Noen satser for fullt på idrett, mens mange slutter med idrett i ungdomsårene. Ungdommene fortsetter da ofte å være fysisk aktive på andre måter, som gjennom egenorganisert aktivitet.

Tilrettelegge for aktivitet gjennom hele livet

Helsedirektoratets undersøkelser viser at aktivitetsnivået synker kraftig i alderen fra 9 til 15 år, og dagens barn og unge er i dårligere fysisk form enn tidligere generasjoner (Helsedirektoratet 2012, Fysisk aktivitet i skolehverdagen 2003). Inaktivitet er med andre ord et økende folkehelseproblem.

Det er derfor viktig å tilrettelegge og motivere ungdom til å fortsette å være fysisk aktive og lærer fordelene med aktiv livsstil gjennom hele livet (forebyggende for livsstilssykdommer, inaktivitet og fedme).

Stavanger
kommune

Idrett og utemiljø
2022

